

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

В. В. Налуцишин

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.343.3 (477)

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА ГРОМАДСЬКОГО СПОКОЮ

Розглядаються проблеми кримінально-правової охорони громадського порядку та громадського спокою, пояснюється необхідність удосконалення кримінально-правових норм (ст.ст. 293-296 КК України).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, громадський порядок, громадський спокій, кримінально-правові норми.

Конституція України закріпила положення про те, що Україна є демократична, соціальна, правова держава. Тим самим права, свободи та обов'язки людини і громадянина набувають особливого значення. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3).

З цього слідує, що держава в особі законодавчої влади (Верховної Ради України) моделює справедливу поведінку людини, посадових та службових осіб, соціальних утворень та законодавчо її визначає.

Однією з необхідних і обов'язкових умов нормального функціонування будь-якої держави є громадський порядок, стан забезпеченої життєдіяльності суспільства, в основі якого лежить громадський спокій, визначений правовими нормами з урахуванням традицій, звичаїв, норм моралі, що охороняються, насамперед, правоохоронними органами.

Проблемі охорони громадського порядку та громадського спокою в останній час українські науковці приділяють значну увагу (І. М. Копотун, Л. О. Кузнецова, В. В. Кузнецов, В. В. Налуцишин та ін.) [1; 2; 3; 4]. Кримінальна відповідальність як різновид юридичної відповідальності — особливий елемент у механізмі кримінально — правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин та є його юридичним наслідком.

Застосування такої відповідальності прямо пов'язане з наявністю фактично вчиненого діяння, яке передбачене Кримінальним кодексом України (КК України).

Виникає питання, чому держава має право докорити людині, яка порушила кримінально-правову заборону, і на чому заснований цей докір (відповідальність). Ми виходимо із того, що правопорушник, як особа, має свідомість і волю, здатний співвідносити свою поведінку з кримінально — правовими заборонами і лише тому може підлягати кримінальній відповідальності за їх порушення. При цьому слід з'ясувати, в якій мірі взагалі людина вільна у виборі своєї поведінки, а саме, щоб утриматися від вчинення злочину або вчинити його. З цього слідує, що особа, опинившись перед вибором — вчинити злочин чи утриматися від цього — залежить як від зовнішніх обставин, так і від власного розуму, переконань, потреб, інтересів тощо. Зовнішні обставини дійсно впливають на поведінку особи, але лише переломлюючись через її внутрішні психічні установки, свідомість і волю. Саме вони показують людині, як вчинити їй в конкретній ситуації. Розглядаючи підстави етичного і правового засудження злочину і особи, яка його вчинила, ми виходимо з того, що така особа мала об'єктивну можливість обрати із наявних варіантів поведінки незлочинний засіб досягнення поставленої мети, оскільки наявність відносної свободи вибору вчинку (ефект свободи) лежить в основі обґрунтування кримінальної відповідальності конкретної особи за вибраний нею протиправний вчинок.

Кримінальне переслідування не може бути розпочате, а порушене підлягає закриттю на будь-якій стадії процесу, якщо в діянні відсутній склад злочину, оскільки лише за наявністю в діях особи конкретного складу злочину пов'язується із застосуванням покарання, а відсутність такого складу в діях особи виключає кримінальну відповідальність. У той же час, розглядаючи склад злочину як органічну єдність об'єктивних і суб'єктивних ознак (складових елементів) злочину, можна прийти до висновку про те, що вони розрізняються лише в межах самого складу злочину і виділити їх як самостійні підстави кримінальної відповідальності не знаходить логічного обґрунтування.

Підтверджується це тим, що за чинним законодавством кримінальної відповідальності підлягає лише особа, в діях якої є закінчений склад злочину, готування або замах на злочин.

Аналіз законодавства, врахування нормотворчої та правозастосовчої практики засвідчує, що відсутність в КК України чіткого законодавчого вирішення проблеми кримінальної відповідальності за порушення громадського порядку та громадського спокою, заплутаність її в теорії слугували і слугують благодійним ґрунтом для самоуправства, зловживань, помилок на практиці, яка з однієї сторони визнає наявність єдиної для всіх підстави кримінальної відповідальності, а з іншої — виходить з фактичного визнання множинності таких підстав.

Вказаний дуалізм практики сам себе заганяє в безвихідь. Відомо, що за законами логіки сукупність ознак одного поняття (злочину) не може виступати змістом іншого (складу злочину). А це означає, що стрижнева проблема кримінального права не базується на поняттях, позбавлених певного змісту.

Допускаючи притягнення осіб до кримінальної відповідальності лише при встановленні в їх діяннях всіх ознак складу злочину і не даючи в той же час ні законодавчого визначення складу, ні переліку його ознак, КК України недвозначно відсилає до їх розуміння і побудови в теорії, де майже кожен автор розуміє і тлумачить їх по-своєму. Це не тільки не усуває, а й поглиблює плутанину та суперечності, заганяє в тупик практику.

Притягуючи до кримінальної відповідальності осіб, в діях яких немає і об'єктивно не може бути всіх ознак складу злочину (організатори, підбурювачі, пособники), суди допускають порушення ст. 8 КК України, а не притягуючи — вступають в протиріччя з нормами закону, які передбачають кримінальну відповідальність за ці види діянь. І в першому, і в другому випадках практика виявляється в ролі порушника закону. Саме тому визначення підстав відповідальності в кримінальному праві — основоположне принципове питання. Не випадково в кримінальному праві Європейських держав головна увага приділяється чіткій регламентації діяння особи, яке визнається злочином.

Правовими підставами кримінальної відповідальності за посягання на громадський порядок та громадський спокій ми визначаємо: ст. 293 "Трупове порушення громадського

порядку”, ст. 294 “Масові заворушення”, ст. 295 “Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку”, ст. 296 “Хуліганство” КК України, норми та положення Загальної частини КК України, які є об’єктивно необхідними для визначення юридичних ознак цих злочинів, підстав відповідальності за їх вчинення та призначення покарання або застосування інших кримінально-правових заходів, відповідних роз’яснень Пленуму Верховного Суду України щодо дотримання принципу законності при застосуванні кримінального законодавства. Розглядаючи кримінальну відповідальність за ці діяння, ми виходимо із того, що така відповідальність існує в об’єктивній дійсності, вона є реально існуючою.

Ю. В. Баулін зазначає, що кримінальна відповідальність завжди розглядається як реальність, як об’єкт сфери дійсного, вона звернена до певної особи, визнаної винною у вчиненні злочину і щодо якої спеціальні органи виконавчої влади здійснюють обмеження її прав і свобод на підставі обвинувального вироку суду [5].

Український законодавець вдався до складного опису ознак цих злочинів за допомогою таких, “гіпероціночних” понять: “громадський порядок”, “грубе порушення громадського порядку”, “явна неповага до суспільства”, “особлива зухвалість”, “винятковий цинізм” тощо.

Поняття “громадський порядок” є складовим і для з’ясування його змісту слід розкрити значення термінів “громадський” та “порядок”, які його утворюють.

Як зазначається в юридичній літературі, громадський — це той, що стосується невизначеної кількості осіб, всіх членів суспільства.

Під порядком розуміють:

1) стан урегульованості суспільних відносин нормами права, моралі, звичаями, правилами співжиття, нормами громадських організацій. Отже, упорядкованість суспільних відносин означає унормованість їх правовими та іншими нормами;

2) результат дотримання членами суспільства встановлених правил і норм поведінки. Тобто громадський порядок — це наявність відповідних норм законодавства, які є обов’язковими для всіх членів суспільства, а тому є загальноновизнаними та загальноприйнятими.

Виходячи з викладеного та аналізуючи юридичні ознаки цього соціального феномену, під громадським порядком слід розуміти забезпечення спокійних умов праці, іншої громадсько-корисної діяльності, відпочинку і побуту людей, громадської моралі тощо.

Чинний КК України ч. 1 ст. 3 закріплює положення про те, що “законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права” і саме КК України визначає “злочинність діяння, а також його караність ...” (ч. 3 ст. 3 КК України).

Таким чином, юридичною підставою кримінальної відповідальності за посягання на громадський порядок та громадський спокій є ст.ст. 293-296 КК України. У той же час до правових підстав кримінальної відповідальності за ці злочини слід віднести норми Конституції України, та норми галузевого законодавства і КК, КПК України.

У межах єдиної підстави кримінальної відповідальності виділяють її фактичну і юридичну сторони. Фактична сторона — це вчинення в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння в КК. Відсутність відповідності фактичної і юридичної сторін свідчить про відсутність підстави кримінальної відповідальності, тобто складу злочину.

Фактичною підставою кримінальної відповідальності за ці діяння є вчинення конкретною особою діяння (юридичного факту), яке ч. 1 ст. 11 КК України визнано злочином та конкретизоване в ст.ст. 293-296 КК України.

Проте такий підхід має формалізований (юридичний) характер і потребує теоретичного осмислення тих підстав, які в їх системній сукупності передбачені правовою системою в цілому.

Відображення в юридичному складі злочину різних варіантів поєднання окремих юридичних фактів має системний характер і може мати місце лише в тому випадку, коли сукупність ознак конкретних суспільно небезпечних дій повністю співпадає з

сукупністю ознак, передбачених законом, що є необхідною умовою для притягнення до кримінальної відповідальності.

Для притягнення до кримінальної відповідальності за ст.ст. 293-296 КК України, ми вважаємо, що: по-перше, необхідно встановити наявність всієї сукупності фактичних обставин; по-друге, встановити, що вони утворюють юридичний факт; по-третє, встановити в цьому юридичному факті наявність юридичних ознак (основних плюс кваліфікуючих), які б у повному обсязі співпадали з ознаками цих злочинів, вписаних в ч. 1 ст.ст. 293-296 КК України.

Ці діяння поєднуються з багатьма іншими злочинами проти особи, порядку управління, громадської безпеки, власності, затушовуючи істинний зміст вчиненого. Саме названими обставинами обумовлена складність їх аналізу.

А тому, кваліфікуючи ці злочини, слід зафіксувати в обвинувальному вирокі суду висновок про те, що вчинення особою цих діянь має містити всі ознаки складу злочину, передбаченого ст.ст. 293-296 КК України. Здійснюючи кваліфікацію злочину, суд фактично лише перевіряє правильність кримінально-правової оцінки діяння особи, зробленої органами досудового слідства або ж нижчестоящим судом при розгляді справи в апеляційному чи касаційному порядку чи в порядку виключного провадження. До цього нас зобов'язує чинне законодавство і Конституція України.

У державі конституційно закріплено гарантії щодо реалізації українським народом прав, свобод і законних інтересів. Більш того на законодавчому рівні передбачено неприпустимість їх обмеження органами державної влади або публічними посадовими особами.

Очевидним є те, що права, свободи та обов'язки людини і громадянина визначені на рівні Конституції України. Так кожен має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); вільно виражати свої погляди і переконання (ст. 34); збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації з дотриманням обов'язку завчасного сповіщення про їх проведення відповідних органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування (ст. 39), а ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44). Здійснення та реалізація цих прав і свобод можлива лише за наявності стабільного і безпечного громадського порядку та громадського спокою, наявності ефективного кримінального законодавства, спрямованого на його охорону та захист.

За даними МВС України, в державі протягом 2010 року зареєстровано 6 злочинів за ст. 293 КК України, 9 207 злочинів за ст. 296 КК України, за ст.ст. 294, 295 КК України — злочинів не зареєстровано [6].

Випадки порушення громадського порядку (ст.ст. 293-296 КК України), за даними МВС України, засвідчують про законослухняність українського народу.

Значна латентність групових порушень громадського характеру, засвідчує необхідність удосконалити як діяльність відповідних державних органів по їх запобіганню, так і вдосконалення норм, в тому числі, кримінального законодавства.

В даний час мають місце обставини і тенденції щодо необхідності охорони громадського порядку від впливу негативних чинників внутрішнього характеру, а також негативні фактори зовнішнього характеру.

Наукові дослідження щодо досконалості кримінально-правових норм (ст.ст. 293-296 КК) засвідчують наявність певних вад термінологічного та юридичного характеру, що приводить до певних помилок при їх правозастосуванні: складно визначити коло потерпілих; характер та види заподіяної діянням шкоди; невизначеність критеріїв відмежування “групового порушення громадського порядку” (ст. 293), “масових заворушень” (ст. 294), “закликів до вчинення дій, що загрожують громадському порядку” (ст. 295), “хуліганства” (ст. 296) від схожих злочинів та адміністративних правопорушень. Про це засвідчує дисертаційне дослідження Р. П. Олійничука щодо вдосконалення зазначених кримінально-правових норм та практики їх застосування, в якому не всі запропоновані автором положення нами сприймаються позитивно, зокрема в частині звільнення певної категорії осіб від кримінальної відповідальності [7].

Такі діяння визначають злочинами, що вчиняються групою осіб, натовпом, із публічними закликами до порушень громадського порядку та суспільної моралі, до масових заворушень, проявів вандалізму тощо і несуть в собі велику небезпеку суспільним (громадським) інтересам.

Ці діяння завдають шкоди громадській безпеці, громадському порядку, громадському спокою, суспільній моралі, порядку управління, громадському здоров'ю та правилам упорядкованого співжиття, власності.

Домінуючою соціальною цінністю, проти якої такі діяння спрямовані, є громадський спокій як складова частина правопорядку.

Потерпілим від цих діянь може бути будь-яка людина, службова (посадова) особа, представник влади, уповноважений на припинення незаконних дій, громадяни, які припиняли незаконні дії.

Механізм цих посягань має вияв у способах їх вчинення, який характеризується обов'язковою ознакою — насильством у двох його, як правило, взаємопов'язаних видах: фізичному та/або психічному насильстві, що дає підстави стверджувати можливість вчинення цих дій лише шляхом активних дій та заподіянням потерпілому моральної, фізичної або матеріальної шкоди, що утворює злочинні наслідки. Це дає підстави вважати це діяння злочином з формально-матеріальним складом.

Цим посяганням, які вчинюються, як правило, ситуативно, притаманна наявність декількох домінуючих мотивів. Ці мотиви об'єднані зневагою до загальновизнаних норм і правил поведінки, ігноруванням моральних та правових норм, вимогам правопорядку.

Особа, яка вчиняє ці дії, характеризується ознаками: агресивністю, схильністю до вирішення конфліктних ситуацій шляхом застосування насильства до будь-якої особи, нехтуванням вимог закону.

На наш погляд, з метою вдосконалення кримінально-правової охорони та захисту громадського спокою (громадського порядку) слід об'єднати ст.ст. 293-296 КК України в таку кримінально-правову норму та викласти її у редакції:

**“Ст. ____ . Умисне порушення громадського спокою
та/або громадського порядку**

1. Умисне порушення громадського спокою та/або громадського порядку, що характеризується незаконними діями та супроводжується винятковим цинізмом та/або особливою зухвалістю, які спричинили моральну, фізичну або майнову (суспільну) шкоду, — карається обмеженням волі на строк до п'яти років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або вчинені групою осіб, або із погрозою застосування зброї чи предметів, які використані як зброя, — караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до шести років.

3. Дії, передбачені частиною першою або частиною другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, або такі, що пов'язані з опором громадянам, або представникам влади, уповноваженим на припинення таких дій, поєднані із заподіянням умисного легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, — караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років

Примітка. 1. Під представниками влади, уповноваженими на припинення незаконних дій, слід розуміти працівників МВС, СБУ.

2. Зброя, предмет(и), які використані як зброя, підлягають вилученню та конфіскації”.

Список використаних джерел

1. *Копотун, І. М.* Громадський порядок, як об'єкт кримінально-правової охорони [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / І. М. Копотун. — К., 2008. — 20 с.
2. *Кузнецов, В. В.* Злочини проти громадського порядку та моральності [Текст] : [практ. посіб.] / В. В. Кузнецов. — К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2007. — 160 с.
3. *Кузнецова, Л. О.* Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08

- “Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Л. О. Кузнецова. — К., 2011. — 20 с.
4. *Налуцишин, В. В.* Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) [Текст] : [монограф.] / В. В. Налуцишин. — Х. : Харків юридичний, 2009. — 252 с.
  5. *Баулін, Ю. В.* Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового кримінального кодексу України [Текст] / Ю. В. Баулін // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Харків, 2002. — К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 39-42.
  6. Експрес-інформація МВС України про стан злочинності на території України за 12 місяців 2010 року [Текст] // Інформаційний центр МВС України. — К. : [б.в.], 2001. — 9 с.
  7. *Олійничук, Р. П.* Кримінально-правова характеристика групового порушення громадського порядку [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 “Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Р. П. Олійничук. — К., 2011. — 20 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 25 березня 2011 року)*

Надійшла до редакції 30.04.2011

Налуцишин В. В. Усовершенствование уголовно-правовых норм уголовно-правовой охраны общественного порядка и общественного спокойствия

Рассматриваются проблемы уголовно-правовой охраны общественного порядка и общественного спокойствия, объясняется необходимость усовершенствования уголовно-правовых норм (ст.ст. 293-296 УК Украины).

Ключевые слова: криминальная ответственность, общественный порядок, общественное спокойствие, криминально-правовые нормы.

Nalutsyshyn, V. V. To the Issue of improving Criminal Law as to the Criminal and Legal Protection of Public Order and Public Safety Needs

The problems of criminal legal protection of public order and civil peace have been considered in this article. The necessity of improvement of criminal legal norms art.-s 293-296 of Criminal Code of Ukraine has been explained.

Key words: criminal responsibility, public order, public safety, criminal-legal norms.

